

Panpsişizm Hassas Ayarı Açıklayabilir Mi?

Berk Celayir | Bilkent University

Kozmik hassas ayar olgusu üzerine yapılan tartışmalar genel olarak iki rakip açıklama ekseninde döner. Teistler için hassas ayarın en iyi açıklaması sonsuz güç ve bilgi sahibi olan Tanrı'nın tüm fiziksel parametreleri yaşamın evrimine imkân verecek biçimde ayarlamış olmasıdır. Ateistler ise genelde bu fenomeni açıklamak üzere *Çoklu Evrenler* teorisine başvurur. Bu yaklaşıma göre, eğer yaşadığımız evren var olan trilyonlarca evrenden yalnızca biriye bu kadar evren arasından birkaçının yaşama uygun olması son derece muhtemeldir ve özel bir açıklamaya ihtiyaç yoktur. Philip Goff ise bu iki açıklamanın sorunlu ve karmaşık olduğunu söyleyerek farklı bir çözüm yolu önerir. Ona göre evren, eylemlerde bulunabilen, rasyonel özellikleri olan bilinçli bir varlıktır. Hassas ayarın açıklaması ise kozmik bilincin fiziksel parametreleri yaşama olanak verecek biçimde kasten seçmiş olmasıdır. Goff'a göre bu açıklama Tanrı'dan da Çoklu Evrenlerden de daha basit olup hassas ayar fenomeninin en makul izahıdır. Ben bu makalede Goff'un argümanını iki açıdan eleştireceğim: (i) Basitlik, Çoklu Evrenleri - veya herhangi bir kozmoloji kuramını- niceliksel açıdan eleştirmek için iyi bir kriter değildir. (ii) Teizm, hassas ayar için Panpsişizm'den daha basit bir açıklama sunar.

Goff'un Stratejisi

Philip Goff bu konudaki argümanlarını *Did the Universe Design Itself* isimli makalesinde açıklamıştır. Onun bu makaledeki argümanları üç aşamalı bir strateji altında özetlenebilir.

1. Panpsişizm'in zihin - beden problemi için en iyi açıklama olduğunu savunarak evrenin bir tür bilince/ zihne sahip olduğunu göstermek. Bunun için etkileşim probleminden hareketle Kartezyen Dualizmi, Bilgi Argümanı (The Knowledge Argument) ve Hayal Edilebilirlik Argümanından (Conceivability Argument) hareketle de fizikalizmi eleştirmiş, Panpsişizm'in bu iki görüşün düştüğü sorunlara düşmediğini söyleyerek zihin - beden probleminin en iyi açıklaması olduğunu öne sürmüştür (Goff, s.100-102).
2. Kozmik bilincin hassas ayar fenomenini açıklamasının mümkün olduğunu ortaya koymak. Bunun için su şartların sağlanması gerektiğini söylemiştir: (i) evrenin fail/eyleyici (agent) bir varlık olması, (ii) yaşam içeren bir evrenin yaşam içermeyen bir evrenden değerli olduğunu bilmesi ve onu seçmesi, (iii) fizik sabitleri için seçeceği değerlerin sebep olacağı tüm sonuçların farkında

olması. Bu noktada, kozmik bilince güçlü bir rasyonalite atfetmiş olmasının açıklamayı oldukça karmaşıkladığı da kabul eder (Goff, s.107-112).

3. Basitlik ilkesine dayanarak, Panpsişist açıklamanın diğer iki alternatiften (Teizm ve Çoklu Evrenler) daha makul olduğunu savunmak. Bu hususta, Tanrı açıklamasının evrenden bağımsız bir varlığa başvurduğu için entite türlerini artırdığını, Tanrı'nın nicelikçe tek olmasına rağmen sonsuz niteliklerinin bu açıklamayı karmaşıkladığını öne sürer. Çoklu Evrenler teorisinin ise empirik veriden yoksun olduğu halde trilyonlarca evreni varsaydığı için nicelikçe çok karmaşık olduğunu söyler. Buna karşın Panpsişizm'in -evreni kendi içerisinde kalarak açıkladığı için- daha basit bir açıklama sunduğunu savunur (Goff, s.117-119).

Aslında Goff makalesinde basitliğin yanında zarafet, daha az probleme yol açma gibi kriterlerden söz etse de argümanını basitlik merkezli kurduğu barizdir ve diğer argümanları da en nihayetinde basitlikle ilişkilidir. Bu sebeple ben de makaleyi basitliği merkeze alarak özetlemeyi tercih ettim.

Ben bu makalede Panpsişizm'in başarısız bir zihin felsefesi kuramı olduğunu veya bunun hassas ayarı açıklamasının imkânsız olduğunu savunmayacağım. Benim eleştirim stratejinin üçüncü aşamasına, yani Panpsişizm'in alternatiflerine göre daha basit ve rasyonel bir açıklama olduğu iddiasına olacak.

Basitlik İlkesi

Filozoflar bir olgunun açıklaması olarak ortaya atılan hipotezlerin rasyonalitesini kıyaslayabilmek için bazı kriterlere ihtiyaç duyar. Bu kriterlerden biri de basitlik ilkesidir. Bu ilkeye göre, bir olguyu açıklamak için öne sürülen hipotezler veya teorilerden en basit olanı -diğer her şey eşitse- doğruya en yakın olan açıklamadır (SEP, Simplicity).

Basitlik tekdüze bir kavram değildir. Pek çok farklı basitlik türü vardır ve kapsamının net olmamasından dolayı bu ilkeyi her yönüyle ele almak bu makale sınırları içinde pek olası değildir. Ancak bu ilkenin yine de daha açık yönleri vardır ve onları Richard Swinburne'ün *Simplicity as Evidence of Truth* isimli kitabından aktaracağım:

1. Daha basit açıklama daha az nesneyi varsayan açıklamadır. Örneğin iki kozmolojik teoriden biri tek bir gezegenin diğeri iki farklı gezegenin varlığını gerektiriyorsa birinci açıklama daha basittir deriz.

2. Daha basit açıklama daha az tür ihtiva eden açıklamadır. Örneğin atom altı dünyayla ilgili iki teoriden birisi üç kuark türünün diğeri altı kuark türünün varlığını gerektiriyorsa birinci açıklama daha basittir deriz.
3. Daha basit açıklama mümkün olduğunca başka açıklamalar gerektirmeyen açıklamadır. Bir hipotezin muhtevasında o hipotezin dışında açıklama aramayı gerektiren unsurlar yoksa basit bir açıklamadır deriz.
4. İçeriğinde daha az bağımsız yasa bulunduran açıklama daha fazla bağımsız yasa bulunduran açıklamadan daha basittir. Örneğin gök cisimlerinin hareketiyle ilgili iki alternatif açıklamadan biri üç diğeri dört yasa içeriyorsa üç yasa içeren daha basittir deriz.
5. Eşit sayıda yasa içeren iki açıklamadan birisi altı değişkenin varlığını, diğeri on sekiz değişkenin varlığını gerektiriyorsa birinci açıklama daha basittir deriz (Swinburne, 2004a, s.24-26).

Basitlik ilkesiyle ilgili eklenmesi gereken ölçütlerden birinin de “açıklama gücü/kapsamı” olduğunu düşünüyorum. İki hipotez veya teoriden birincisi daha kısıtlı sayıda olguyu uygun biçimde açıklarken diğeri –ilkini de kapsayacak şekilde- daha fazla olguyu açıklayabiliyorsa ikincisinin daha basit olduğunu kabul etmemiz gerekir. Kendi içerisindeki yasa ve değişkenler açısından iki hipotez eşit derecede basit olsa bile birinci açıklamanın kapsamı daha dar olduğundan dolayı dışarıda kalan olguların açıklaması için başka hipotezlere başvurmamız gerekir. Bu ise ikinci hipotez sayesinde tek açıklamayla izah edilebilecek durumlar kümesi için birden fazla hipotezin kabulünü zorunlu kılar. Bu da daha karmaşık bir duruma sebep olacağına göre daha geniş içerikli olan açıklamanın daha basit olduğu anlaşılır.

Tüm bunları göz önünde bulundurarak bir olguyu izah etmeye çalışan rakip açıklamalar arasından hangisinin en basit olduğu belirlenebilir. Peki, bu aynı zamanda en doğru açıklamayı belirlediğimiz anlamına da gelir miydi? Basitlik ilkesinin en değerli rasyonalite ölçütlerinden biri olduğu inkâr edilemeyecek olsa da bu ilkenin sınırları iyi belirlenmelidir. Nitekim her zaman en basit açıklama en doğru açıklama anlamına gelmemektedir. Örneğin hiçbir şeyin var olmadığını söylemek olabilecek en basit iddiadır ancak bunu söylemeyiz çünkü bir şeylerin var olduğunu açıkça biliriz ve bunların açıklanması gerekir. Batlamyus'un evren modeli modern kozmolojiden çok daha basit olsa da daha rasyonel olduğunu söylemeyiz çünkü doğrudan ve dolaylı bütün kanıtlar modern kozmoloji lehinedir. Bilim adamları evrendeki toplam madde-enerjinin %95'inin karanlık madde ve karanlık enerji olduğunu söyler. Göremediğimiz ve inceleyemediğimiz bu kadar madde ve enerjiyi varsaymak elbette basit değildir ancak bu irrasyonel de değildir çünkü kütle-çekim kuvveti son derece zayıfken

evrenin nasıl olup da dağılmadığının veya ivmelenerek genişlediğinin açıklanması gerekir (Arun, s.166). Sicim teorisyenleri evrende algılayabildiğimiz 4 boyut dışında 6 veya 7 boyut daha olduğunu söyler, bu karmaşık bir teoridir ancak kuantum teorisi ile genel görelilik teorisi arasındaki çelişkinin buna benzer bir yolla giderilmesi gerekir (Gubsen, s.51-62).

Bu konudaki örnekleri çoğaltabilecek olsak da sadece yukarıda sayılanlardan bile şu sonuç açıkça çıkmaktadır: Basit açıklama her zaman en rasyonel açıklama demek değildir. Bu sebeple basitlik ilkesini kullanırken temkinli olunmalı bu ilkeye başvurmayı hatalı kılacak başka sebepler olup olmadığı hesaba katılmalıdır.

Goff, Çoklu Evrenler teorisinin gözlemlenemeyen trilyonlarca evren varsaydığını ve bunun açıklamayı *nicelikçe* son derece karmaşık hale getirdiğini söylemektedir. Bu sebeple Çoklu Evrenlerin makul bir teori olmadığını öne sürmektedir (Goff, 106). Çoklu Evrenlerin oldukça karmaşık bir teori olduğuna katılmakla birlikte basitlik ilkesinin bu kuramı eleştirmek için kötü bir araç olduğunu düşünüyorum. Bana göre basitlik ilkesini sadece Çoklu Evrenler değil kozmolojiye ilişkin herhangi bir konuda kullanmamak için güçlü bir tümevarımsal gerekçeye sahibiz.

Basitlik Aleyhine Kötümser Tümevarım

Kötümser tümevarım, esasen bilim felsefesi literatüründe bilimsel realizm karşıtı bir argümanın ismidir. Bu argümanda, bilim tarihinde gelip geçen bütün teorilerin bir şekilde çürütülmüş olmasının bilimsel realizm aleyhine tümevarımsal bir gerekçe oluşturduğu iddia edilir (SEP, Scientific Realism). Bu argümanla benim sunacağım argümanın formülasyonu arasında benzerlik olduğu için bu ismi ödünç alsam da benim iddiamın bilimsel realizm/anti-realizm tartışmalarıyla hiçbir ilgisi olmadığını da yanlış anlamaya mahal vermemek için belirtmeliyim. Argümanım şu şekildedir:

1. Eğer basitlik ilkesi kozmolojik nicelikler konusunda tarih boyunca daima yanlış çıktıysa bu ilkeye dayanarak bir kozmolojik kurama yapılacak niceliksel eleştiri çok büyük ihtimalle yanlış çıkacaktır.
 2. Basitlik ilkesi kozmolojik nicelikler hakkında tarih boyunca daima yanlış çıkmıştır.
 3. Öyleyse basitlik ilkesine dayanarak herhangi bir kozmolojik kurama yapılacak niceliksel eleştiri çok büyük ihtimalle yanlış çıkacaktır. (*Kötümser tümevarım*)
 4. Çoklu Evrenler bir kozmoloji kuramıdır.
- ∴ Basitlik ilkesine dayalı Çoklu Evrenler eleştirisi çok büyük ihtimalle yanlıştır.

Antik çağ çok basit bir kozmolojiye sahipti. Dünyanın merkezde olduğu, Güneş'in, Ay'ın ve bilinen birkaç gezegenin onun çevresinde döndüğü, yıldızların da gökyüzündeki küçük süsler olarak düşünüldüğü daha basit ve küçük bir evren tasavvuru vardı. O dönemde Aristarkus gibilerin öne sürdüğü "Güneş dünyadan çok daha büyüktür." "Yıldızlar küçük süsler değil çok uzaktaki güneşlerdir." gibi iddialar ana akım antik çağ kozmolojisinden elbette daha karmaşıktı. O dönemde yaşayan bir Yunan site devleti vatandaşı olarak basitlik ilkesi aracılığıyla bu iki modeli kıyaslayacak olsaydık Aristarkus'u reddetmemiz ve onun rasyonel olmadığını söylememiz gerekirdi. Ancak biliyoruz ki böyle yapsak açıkça yanılmış olurduk.

Kozmoloji, tarihsel süreçte sürekli biçimde daha karmaşığa doğru bir seyir izledi. Antik çağın basit kozmolojisinden sonra zaman içinde tek gezegen olmadığımızı öğrendik. Gökyüzünde gördüğümüz cisimlerin pek çoğunun dünyadan daha büyük olduğunu öğrendik. Bunların bazılarının çok sayıda uyduya sahip olduğunu öğrendik. Güneş sisteminin tek yıldız sistemi olmadığını, galaksi içerisinde sayısız sistem daha olduğunu öğrendik. Samanyolu galaksisinin tek galaksi olmadığını, evrendeki trilyonlarca galaksiden sadece biri olduğunu öğrendik. Daha sonra bunların sadece gözlemlenebilir evrende hesaplayabildiğimiz şeyler olduğunu, toplam evrenin gözlemlenebilir evrenden trilyonlarca kat daha büyük olduğunu öğrendik. Tüm bunların üstüne evreni oluşturan madde-enerjinin yalnızca %5'ile muhatap olabildiğimizi, evrenin %95'ini gözlemleyemediğimiz ve inceleyemediğimiz karanlık madde ve enerjiden oluştuğunu öğrendik.

Görülebileceği üzere kozmolojik niceliklerle ilgili öğrendiğimiz her şey hayal edilemez ve insan ölçeğinde orantısız derecede karmaşık bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Eğer tarih boyunca bu olguların henüz tartışma aşamasında olduğu her durumda basitlik ilkesini uygulamış olsaydık her defasında yanlış açıklamayı seçmiş olurduk. O halde söz konusu kozmoloji olduğu zaman basitlik ilkesi aleyhinde büyük bir örnek kümesine sahibiz ve bu kümeden hareketle bu ilkenin kozmolojik uyarlamaları hakkında *kötümser tümevarıma* gidebiliriz. Buradan varılacak sonuç ise şudur: Kozmolojik kuramlara yapılan basitlik ilkesi temelli eleştiriler çok büyük ihtimalle yanlış çıkacaktır.

Çoklu Evrenlerin kozmolojik bir kuram olduğu tartışmasızdır. O halde bu ilkeyi Çoklu Evrenler kuramına uygulamaktan kaçınmak için iyi bir tümevarımsal gerekçeye sahibiz. Neticede bütün kozmolojik nesnelere olağanüstü biçimde fazla sayıdayken söz konusu evren sayısı olduğu zaman bunu basitlik adına "bir" ile sınırlamak için hiçbir sebep yoktur.

Bazı durumlarda bazı analitik felsefeciler bir argüman verirken tarihsel süreçte başvurulmasından – kıta felsefecilerinin üslubunu çağrıştırdığı için – rahatsız olurlar.

Benim argümanımda tarihsel sürece başvurma şeklim kıta filozoflarının tarihi ele alış şeklinden çok farklı olsa da bundan rahatsız olanlar için argüman şu şekilde de formüle edilebilir:

1. Kozmolojideki bütün nicelikler insan ölçeğinde orantısız ve hayal edilemez bir fazlalığa/karmaşıklığa ulaşıyorsa basitlik ilkesi kozmolojik nicelikler için çok büyük ihtimalle yanlıştır.
 2. Kozmolojik niceliklerin tamamı insan ölçeğinde orantısız ve hayal edilemez bir fazlalığa/karmaşıklığa ulaşmaktadır.
 3. Öyleyse basitlik ilkesi kozmolojik nicelikler için çok büyük ihtimalle yanlıştır. (*Kötümser tümevarım*)
 4. Çoklu Evrenler bir kozmoloji kuramıdır.
- ∴ Çoklu Evrenlerin basitlik ilkesine dayalı niceliksel eleştirisi çok büyük ihtimalle yanlıştır.

Panpsişizm Teizm'den Basit Mi?

Basitlik ilkesinin kozmoloji konusunda müracaat edilmemesi gereken başarısız bir ölçüt olduğunu savundum. Tanrı, kozmolojik bir teori olmadığı için bu savunmanın Teistik açıklama için geçerli olmadığı aşikârdır. Eğer Tanrı söz konusu olduğunda basitlik ilkesini kullanmaktan kaçınmamız gerektiğini gösteren bir sebebimiz yoksa bu ilkeyi Teizm ve Panpsişizm'i kıyaslamak için kullanmak pekâlâ makuldür. Ben Teizm ve Panpsişizm'i karşılaştırırken bu ilkedden kaçınmamızı gerektirecek bir sebep bilmiyorum. Ancak bu o kadar da önemli değil. Çünkü öyle bir sebep varsa da yoksa da "Panpsişizm Teizm'den daha basittir." önermesi yanlış olduğu için Goff'un yanıldığını savunacağım.

Teizm, hassas ayarın açıklaması olarak hem nicelikçe tek, hem de parçalardan oluşmayan, herhangi bir şekilde bileşim olmayan bir varlığı öne sürdüğü için basitlik açısından büyük bir avantaja sahiptir (Plantinga, 184). Bunu Goff da kabul eder ancak Tanrı açıklamasının fiziksel ve olumsal evrenin yanına gayri-maddi ve zorunlu bir varlık ekleyerek hem açıklamayı karmaşıklaştırdığını hem de bu iki varlık türünün zıtlığı sebebiyle uyumu bozduğunu söyler.

Bu durumun Teistik açıklamayı karmaşıklaştırdığını kabul etsek bile panpsişist açıklama da benzer bir zorlukla yüzleşir. Goff, zihnin evrenin temel unsurlarından biri olduğunu ve -tözel bir ayrıma gitmese de- zihinsel özelliklerin fiziksel özelliklerden ayrı bir gerçekliğe sahip olduğunu iddia eder. Öyle ki kozmik bilinç evren içerisindeki tüm olasılıkları ve onların tüm sonuçlarını bilen, neyin değerli olup olmadığını ayırt edebilen ve değerli olanı seçen eyleyici bir fenomendir. Hâlbuki evrenin böylesine bir bilince sahip olması mantıksal, metafiziksel veya fiziksel bir zorunluluk değildir.

Evren Goff'un tasvir ettiği gibi olsaydı bile fiziksel olarak tamamen aynı olduğu halde zihinsel özelliklere sahip olmayan bir evreni tasavvur edebilirdik. Ve bu ikisi arasında, karmaşık zihinsel özelliklere sahip olmayan evren çok daha basit olurdu. Bu da Goff'un evrendeki fiziksel özelliklerin yanına eklediği zihinsel özelliklerin, fiziksel evrenin yanına eklenen gayri-maddi Tanrı'ya benzer biçimde açıklamayı karmaşıktırdığını gösterir. Öyleyse bu konu özelinde iki tarafın da birbirine üstünlüğü söz konusu değildir.

Bu noktada Tanrı'nın güç ve bilgi gibi sıfatlarının sonsuz olduğu, kozmik bilincin ise mental olarak sınırlı bir varlık olması sebebiyle daha basit bir açıklama sağladığı söylenebilir. Ancak Tanrı'nın sonsuz sıfatları basitlik açısından ilk bakışta dezavantajmış gibi görünse de esasen Teizm'in bu konudaki avantajlı yönlerinden biridir.

Goff'un Swinburne'den yaptığı –ve itiraz etmediği- bir alıntıda Swinburne şöyle demektedir: "Bazı parçacıkların sıfır kütleyle veya sonsuz hıza sahip olduğu hipotezi, bir birimin 0.34127 kütleyle veya 301.000 km / saniye hıza sahip olduğu hipotezinden çok daha basittir. ... [bilim adamları] her ikisi de verilerle eşit derecede uyumlu olduğu zaman, bir parçacığın sıfır kütleli olduğu hipotezini çok küçük bir kütleyle sahip olduğu hipotezine daima tercih etmişlerdir. Sıfır ve sonsuzda belirli sonlu sayılarda bulunmayan bir zarafet vardır." (Goff, s.115-116).

Bunun sebebi rastgele sonlu sayılar içeren değerlerin açıklanması gereken daha fazla soru ortaya çıkarmasıdır. Tanrı'nın gücü sonsuz değil de belirli bir sonlu değerde olsaydı neden bir başka sonlu değer değil de o olduğunu açıklamak için başka açıklamalara başvurmak gerekirdi. Her şeyin yeter-sebebi olarak öne sürülen bir varlığın sonlu değerde güç ve bilgiye sahip olması ondan daha güçlü ve bilgisinin düşünülebilecek olmasından dolayı açıklamayı karmaşıktırarak soruların ortaya çıkmasına neden olurdu. Tanrı'nın bu niteliklere zorunlu değil olumsal olarak sahip olması veya zamanın tamamında değil bir kısmında var olması da benzer problemlere yol açardı. Bundan dolayı Tanrı'nın sonsuz niteliklere sahip olması sonlu niteliklere sahip olmasından daha basit bir açıklama sunar. (Swinburne, 2004b, s.97)

Bununla birlikte iki açıklama arasından daha çok şey açıklayanın neden daha basit olduğunu daha önce açıklamıştım. Panpsişizm ve Teizm'i açıklama güçleri açısından kıyaslarsak:

1. Tanrı zorunlu varlık olduğu için kendi var oluşunun açıklamasını içinde taşır. Kozmik bilinç olumsaldır ve ayrıca açıklama gerektirir.
2. Tasarım olgusu sadece fizik sabitlerinin hassas ayarından ibaret değildir. Yaşam-destekleyici doğa yasalarının varlığı ve yaşam-imbânsızlaştırıcı doğa

yasalarının olmayışı da tasarımın bir parçasıdır (Collins, s.211-213). Goff, kozmik bilincin doğa yasaları ile sınırlanmış bir olgu olduğunu söyler. Bu durumda kozmik bilinç doğa yasalarının varlığının açıklaması olamaz. Ancak Teizm'de Tanrı sadece fizik sabitlerinin değerlerinin değil yasaların varoluşunun da sebebidir. Panpsişist tasarım açıklaması kozmik tasarımın en önemli yönlerinden birini açıklanmamış halde bırakır. Tanrı, tasarıma kapsamlı bir açıklama sunduğu için daha basittir.

3. Kozmik bilinç olumsal bir varlık olup evrenle birlikte ortaya çıktığı için evrenin varlığının açıklaması olamaz. Ancak Tanrı evrenin varlığı için de basit bir açıklama sunar. Sonsuz güçlü olmak mümkün dünyaların tamamını aktüalize edebilecek durumda olmak demektir. Fiziksel evrenler de mümkün dünyalar kümesinin elemanları olduğuna göre Tanrı'nın bu evrenleri var etmeyi istemesi yeterli ve basit bir açıklama sunar.

Bu noktada Tanrı'nın zorunlu, evrenin olumsal bir varlık olmasının yarattığı uyumsuzluğun açıklamanın zarafetini bozduğu söylenebilir. Nitekim Goff da uyumun/birliğin önemli bir değer olduğunu söyler. Ancak bunun süregelen tecrübelerimiz tarafından yanlışlanan bir varsayım olduğunu düşünüyorum. Gözlemlediğimiz dünyada kişisel failerin yaptığı şeyler genelde kendi türlerinden değildir ve aralarında bir uyum yoktur. Örneğin insanlar tarafından inşaatlar, makineler, mobilyalar, elektronik aygıtlar, bilgisayar yazılımları, kitaplar üretilir ve bunlarda fail ile nesne arasında tür ve nitelik açısından uyum/birlik görülmez. Kişisel varlıkların yaptığı tasarımlar söz konusu olduğunda uyumdan ziyade uyumsuzluk ve farklılıkla karşılaşılırsa Goff'un birlik/uyum kriterinin bu konu için iyi bir ölçüt olmadığını söyleyebiliriz.

Kısacası, Teistik ve Panpsişist açıklama basitlik ilkesi altında kıyaslandığı zaman Goff'un iddiasının aksine Teizm daha basit ve kapsayıcı bir açıklamaymış gibi görünüyor.

Sonuç

Bu makalede panpsişizm zihin – beden probleminin en iyi açıklaması ve hassas ayar fenomeninin olası açıklamalarından biri olsa bile Goff'un iddia ettiğinin aksine Çoklu Evrenlerden ve Teizm'den daha iyi bir açıklama sunmadığını savundum. Goff panpsişist açıklamanın iki alternatifinden daha basit olduğunu öne sürmektedir. Ben panpsişist açıklamanın Çoklu Evrenlerden daha basit olduğunu ancak basitlik ilkesinin kozmoloji kuramlarının niceliksel değerlendirmesi için başarısız bir araç

olduğunu savundum. Daha sonra panpsişizmin Goff'un iddiasının aksine neden Teizm'den daha basit bir açıklama olamayacağını açıkladım.

Referanslar

- Arun, Kenath ve ark. "Dark Matter, Dark Energy, and Alternate Models: A Review." *Advances in Space Research*, sayı. 60, no. 1, 2017, s. 166–186., doi:10.1016/j.asr.2017.03.043.
- Baker, Alan. "Simplicity." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford University, 20 Dec. 2016, plato.stanford.edu/entries/simplicity/.
- Collins, Robin. "The Teleological Argument: An Exploration of the Fine-Tuning of the Universe." *The Blackwell Companion to Natural Theology*, 2009, s. 202–281., doi:10.1002/9781444308334.ch4.
- Chakravartty, Anjan. "Scientific Realism." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford University, 12 June 2017, plato.stanford.edu/entries/scientific-realism/.
- Goff, Philip. "Did the Universe Design Itself?" *International Journal for Philosophy of Religion*, sayı. 85, no. 1, 2018, s. 99–122., doi:10.1007/s11153-018-9692-z.
- Gubser, Steven Scott. *The Little Book of String Theory*. Princeton University Press, 2010.
- Swinburne, Richard. *Simplicity as Evidence of Truth*. Marquette University Press, 2004a.
- Swinburne, Richard. *The Existence of God*. Clarendon Press, 2004b.
- Plantinga, Alvin. "Dawkins Karmaşası: Natüralizm Saçmalığı." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Engin Erdem, sayı. 50, no. 1, 2009, s. 179–191., doi:10.1501/ilhfak_0000000996.